

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

LARS-FOLKE LANDGRÉN

Boktryckerierna i Viborg under mellankrigstiden

Viborg var i början av 1900-talet Finlands näst största stad och en av de främsta orterna för den finländska grafiska industrin.¹ I staden fanns det många boktryckerier, både tidningstryckerier och civiltryckerier. År 1917 utgavs där drygt tio tidningar. De större boktryckerierna i staden var konkurrenskraftiga, med en förhållandevis modern maskinpark. Så hade till exempel Wiipurin Uusi Kirjapaino redan 1904 anskaffat sin första sättningsmaskin av märket Typograph, medan stadens största officin, Karjalan Kirjapaino Oy 1907 köpte en Koenig & Bauer rotationspress.

Under inbördeskriget 1918 var Viborg den finländska stad som längst kontrollerades av de röda. Redan den 23 januari hade de röda gardena de facto tagit över kontrollen i staden, trots att inbördeskriget bröt ut först den 28 januari. Den vita sidans intagning av staden i slutet av april var efter Tammerfors det blodigaste slaget under kriget. De första vita stormningsförsöken den 25–26 april misslyckades och angriparen led stora förluster. Först den 29 april lyckades de vita truppena under ledning av generalmajor Ernst Löfström erövra Viborg.²

Under inbördeskriget förbjöds de borgerliga tidningarna i Viborg, *Karjala*³, *Karjalan Aamulehti*, *Maakansa*, *Wiipuri*, *Wiipurin Sanomat* och *Wiborgs Nyheter* att utkomma av de röda enligt samma modell som bolsjevikregeringen tillämpade i Ryssland och tryckerierna var i

-
1. De främsta källorna som använts för denna översikt är Justitieministeriets tryckfrihetsbyrå, akter (KD) 1919–1945 i Riksarkivet och Industristatistiken 1918–1939, Viborgs län, Statistikcentralen.
 2. Se t.ex. Teemu Keskiarja, *Wiipuri 1918* (Helsinki 2013).
 3. Tidningen *Karjala* var indragen fr.o.m. den 1 november 1917. Under tiden 6.11.1917–23.1.1918 utgavs i stället tidningen *Wiipurin Sanomat*. *Karjala* kunde åter börja utkomma den 5 maj 1918.

många fall stängda. De flesta tidningar utgav sitt sista nummer den 23 januari 1918 och kunde åter börja utkomma i början av maj. Samma öde drabbade den socialdemokratiska tidningen *Itä-Suomen Työmies*, som grundats efter oktoberrevolutionen som organ för högersocialisterna. Förutom den socialistiska tidningen *Työ* utgavs i staden under inbördeskrigets slutskede, efter att den röda regeringen flyttat till Viborg den 9 april, även det officiella organet *Suomen Kansanvaltuuskunnan Tiedonantoja* (11–25.4) samt dess svenskspråkiga upplaga *Finlands Folkkommisariats Notisblad* (15–20.4).

Efter inbördeskriget 1918 fanns det åtta boktryckerier i Viborg. Äldst var N. A. Zilliacus Boktryckeri från 1859. Sedan följde Östra Finlands Tryckeri Ab (1875) och Karjalan Kirjapaino Oy, som 1901 inköpt *Wiipurin Sanomats* gamla officin från 1885. Övriga tryckerier i staden var Wiborgs Bok- och Stentryckeri Ab (1887), Viipurin Uusi Kirjapaino- ja Sanomalehti Oy (1893), Viipurin Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino-osuuskunta r.l:s tryckeri (1905), Maalaisten Lehti Oy:s tryckeri (1908) samt Kirjapaino Oy Ilmarinen, grundat 1913.

Av dessa upphörde Viipurin Uusi Kirjapaino- ja Sanomalehti Oy:s tryckeri i och med tidningen *Wiipuris* nedläggelse i juli 1918. I augusti samma år försålde tryckeriet till Kauppalehti Osakeyhtiö i Helsingfors. Wiipurin Työväen Kirjapaino var alltså undantaget sin ägares Viipurin Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino-osuuskunta förvaltning, och andelslagets egendom var belagd med kvarstad. I stället var officinen 1918 i händerna på ett ”revisionistiskt” bolag, *Itä-Suomen Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy*, som utgav tidningen *Itä-Suomen Työmies*. Det var fråga om ett högersocialistiskt organ, vilket redan före inbördeskriget utgivits såsom en moderat motpol till det radikalt socialistiska *Työ*, vars sista nummer utkom den 24 april 1918.⁴

4. Beträffande använd litteratur se t.ex. Lars Landgren, *Kirjapainotaito itsenäisessä Suomessa*, julk. Helsingin Graafinen Klubi (Helsinki 1992); Lars Landgren, *Kirjapainotaito itsenäisessä Suomessa 2. Suomen kirjapainot 1918–1992*, julk. Helsingin Graafinen Klubi (Helsinki 1995); Carl-Rudolf Gardberg, *Boktryckarkonsten i Finland III. Från Åbo brand till år 1918*, utgiven av Helsingfors Grafiska Klubb (Helsingfors 1973); *Finska Boktryckare och Grafiker*, utgiven av Helsingfors Grafiska Klubb (Helsingfors 1938); *Matrikel över Finlands tidningspress*, utgiven av Finlands Journalistförbund (Helsingfors 1937); Erkki Paavolainen, *Sanomalehti Karjalan kohtaloita 1904–1954* (Lahti 1954); Raimo Salokangas, *Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. – Suomen Lehdistön Historia 2* (Kuopio 1987); Raimo Salokangas, *Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkki-*

N. A. Zilliacus tryckeri

Det gamla anrika N. A. Zilliacus tryckeri bildades genom sammanslagning av två äldre Viborgstryckerier, den alfthanska och den cederwallerska officinen, vilka bägge inköptes av magister Nikolai August Zilliacus. På tryckeriet trycktes ett flertal tidningar, bland annat *Otawa*, *Wiborgs Tidning*, *Ilmarinen* och *Wiborgsbladet*. Efter nedläggelsen av *Wiborgsbladet* 1901 livnärde sig officinen främst på reguljärt boktryck. Magister Zilliacus änka Sofie, som övertog företaget efter makens död 1893, förvärvade 1915 utgivningsrätten till *Wiborgs Nyheter*, grundat 1899 och närmast organ för det svenska partiet.

Sofie Zilliacus avled redan 1917 och efter inbördeskriget 1918 inköptes tryckeriet vid Vaktornsgatan 19 av fröken Julie Svendblad. Följande år omvandlades det till aktiebolag, där familjen Svendblad innehade aktiemajoriteten. Det gamla firmanamnet bibehölls dock i form av N. A. Zilliacus Tryckeri Ab. Officinen miste emellertid sin största kund, då Wiborgs Nyheter's Förlags Ab 1920 förvärvade det gamla Östra Finlands Tryckeri för tryckningen av *Wiborgs Nyheter*. Under tjugo- och trettioalet ägnade sig tryckeriet mest åt boktryck, men 1917–1919 tryckte officinen tidningen *Karjalaisten Sanomat* och 1930–1936 *Rannan Sanomat*, lokalblad för Björkö (fi. Koivisto) jämte några andra socknar på Karelska näset. Till tryckerifaktor utnämndes 1922 Väinö Lihr. Personalen, som 1918 uppgått till 27, sjönk till 15 anställda 1935.

Bolagets prokurist Gustav Adolf (Gösta) Svendblad (f. 1894) utnämndes 1926 till dess verkställande direktör. Av produktionen utgjordes 1935 cirka 70 procent av tidningstryck (*Rannan Sanomat*, *Karjalan Sanomat* och *Karjalan Suunta*) och 30 procent av civiltryck. Följande år miste officinen dock tryckningen av *Rannan Sanomat*, som grundade ett eget tryckeri (Koiviston Kirjapaino). Därmed saknades betingelser för att fortsätta tryckeriverksamheten. Tryckningen av IKL:s *Karjalan Suunta* och småbrukarorganet *Karjalan Sanomat* överfördes från 1936 års början till Viborgs Bok- och Stentryckeri. Samma år upphörde N. A. Zilliacus tryckeri efter drygt 76 års verksamhet. Direktör Svendblad

noilla 1906–1916 (Vammala 1982); Einari Teräskivi & Olavi Suominen, *Suomen kirjapainotaidon historiaa 1900–1942* (Helsinki 1942); Päiviö Tommila & Raimo Salokangas, *Tidningar för alla. Den finländska pressens historia* (Göteborg 2003) samt *Viipurin Kaupungin Historia. V osa. Vuodet 1917–1941* (Lappeenranta 1978).

donerade tryckeriets maskiner och övriga utrustning till det tilltänkta boktryckerimuseet i Helsingfors.

Viborgs Bok- och Stentryckeri Ab

Viborgs Bok- och Stentryckeri Ab härledde sina anor från G. Frankenhausers accidenstryckeri, grundat 1887, och det erhöll sitt firmanamn 1904. Tryckeriet förvärvades 1917 av bokhandlaren Adam Kuhanen och vaktmästaren P. Miettinen, vilka två år senare sålde tryckeriet till familjen Svendblad, varvid Woldemar Svendblad övertog posten som ordförande i bolagets styrelse. Gösta Svendblad blev 1926 både verkställande direktör och styrelseordförande. Tryckeriet förestods 1927–1937 av överfaktor Eino Soidinsalo. Han efterträddes av faktor Toivo Valkama (f. 1892), tidigare överfaktor vid Kauppakirjapaino Oy. Holger Svendblad utsågs 1937 till tryckeriets tekniska direktör.

Tryckeriet var under 1920- och första hälften av 1930-talet inhyst i gården Nyportsgatan 7, därifrån det i slutet av sistnämnda decennium flyttade till nya lokaliteter vid Svartbrödragatan 10. Såsom firmanamnet angav ägnade sig officinen främst åt bok- och stentryck. Under trettioalet trycktes dock därstädes tidningarna *Karjalan Sanomat* (1936) och *Karjalan Suunta* (1936–1937), vilka man övertog då det zilliacuska tryckeriet upphörde, samt lokalbladet *Säkkijärven Sanomat*.

Officinen upplevde sin egentliga storhetstid under senare hälften av 1930-talet, då det 1938 var största tryckeri i Viborg med 124 anställda följt av *Karjalan Kirjapaino Oy* med 104 anställda. Därmed låg officinen på tionde plats bland alla industriföretag i staden. Av tryckeriets produktion ankom 1937 hela 85 procent på civiltryck, det vill säga egentligt boktryck samt affärs- och annat accidenstryck, medan tidningstrycket endast stod för cirka 15 procent. Värdet av totalproduktionen uppgick samma år till 4,11 miljoner mark, vilket värde var näststörst i Viborg efter *Karjalan Kirjapaino Oy* (4,75 mmk).

Tekniskt sett var Viborgs Bok- och Stentryckeri Ab välutvecklat. Förutom boktryckeri- och stentryckeriavdelning hade man också en flattrycksavdelning (offset), där man tryckte etiketter med mera. I anslutning till tryckeriet fanns också ett bokbinderi och en kartongfabrik. Efter nedläggningen av N. A. Zilliacus tryckeri övertog man även dess marknadsandel. Viborgs Bok- och Stentryckeri Ab var i fråga om affärs- och reklamtryck ledande tryckeri i Viborg på 1920- och 1930-talet. Under vinterkriget förstördes tryckerifastigheten i ett

luftbombardemang den 3 februari 1940, vilket innebar slutet på bolagets verksamhet i Viborg.

Östra Finlands Tryckeri Ab

Östra Finlands Tryckeri Ab försåldes 1920 av sina ägare, boktryckaren Gustaf A. Ekholm och faktor Carl Edvard Wahlroos arvingar, åt ett nygrundat tidningsbolag Wiborgs Nyheters Förlags Ab. Under hela mellankrigstiden var officinens viktigaste uppgift sålunda tryckningen av *Wiborgs Nyheter*. År 1921 utarbetades en ny bolagsordning, som femdubblade aktiekapitalet och spred aktierna på ett större antal ägare.

I och med den ekonomiska depressionen i början av trettioalet gick dock förlagsbolaget i konkurs 1931. Tryckeribolaget Östra Finlands Tryckeri Ab – Itä-Suomen Kirjapaino Oy förvärvade därefter utgivningsrätten till *Wiborgs Nyheter*, vars utgivningsfrekvens sänktes från sex till tre gånger i veckan. Tryckeribolagets ägoförhållanden förändrades likaså och hela styrelsen avgick för att ge plats åt en ny styrelse.

Sålunda avgick under 1920-talet styrelsens f.d. ordförande, direktör K. G. Holmén och styrelsemedlemmen, redaktör Axel Söderholm (f. 1858), en verklig veteran inom tidnings- och tryckeribranschen, vilken också en kortare tid fungerade som bolagets ekonom. Tryckeriets verkställande direktör och styrelseordförande sedan 1928, affärsmannen Olof Althan, som innehade 20 procent av aktiestocken, bevarade dock sin plats i den nya styrelsen och blev också ny huvudredaktör för *Wiborgs Nyheter*. Bland andra Svenska folkpartiet närstående aktieägare och företrädare för svenskt kapital i Viborg märktes tidningens förre huvudredaktör Herman Hultin och styrelsemedlemmen, ingenjör Georg von Alfthan.

Tryckeriet, som 1918 hade sju anställda, var först inrymt i lokaliteter vid Salakkalahtigatan 9. Lennart Holmberg (f. 1863) fungerade under största delen av tjugotalet som bolagets ekonom, medan tryckeriet 1922–1923 förestods av faktor Otto Savolainen. När denne grundade ett eget tryckeri utnämndes Karl Enqvist (f. 1889) till tryckerifaktor. Under hela trettioalet leddes Östra Finlands Tryckeri Ab av Olof Alfthan, svärson till republikens president P. E. Svinhufvud.

På officinen trycktes 1929–1931 Framstegspartiets organ *Karjalan Sanomat* samt lokalbladen *Uuraan Sanomat* 1930–1931 och *Kunnallis-uutiset* (Vederlax) 1937. År 1937 uppgick civiltryckets andel av produktionens värde till ca 80 procent. Tryckeriet, som flyttat till utrymmen

vid Possegatan 3, hade 1938 femton anställda. I och med vinterkrigets utbrott nedlades *Wiborgs Nyheter* och samtidigt upphörde också Östra Finlands Tryckeri Ab med sin verksamhet.

Karjalan Kirjapaino Oy

Karjalan Kirjapaino Oy benämnda aktiebolag grundades i mars 1901. I juni samma år tillhandlade sig bolaget Viipurin Sanomats tryckeri av fil.dr J. A. Lyly, vars tidning *Viipurin Sanomat* blivit indragen av censuren. Alla försök att återuppliva den visade sig vara förgäves, men dess tvådagars upplaga *Viipurin Sanomat. Supistus* kunde utges som en självständig tidning ända till 1909, då tidningen kunde återta sitt gamla namn *Viipurin Sanomat*. Bolagets huvudprodukt var tidningen *Karjala*, som erhöll utgivningstillstånd i december 1903. Tidningen var organ för den så kallade ungfinska fraktionen inom Finska partiet.

Karjalan Kirjapaino Oy var redan 1905 med 36 anställda det största tryckeriet i Viborg. Bolaget företog 1907 en större maskininvestering, bland annat inköpte officinen som den första i Viborg en åttasidig rotationspress av märket Koenig & Bauer jämte stereotypianläggning. Samma år flyttade tryckeriet till en hyrd gårdsbyggnad av sten vid Alexandersgatan 19 (senare Karjalagatan). Senare förvärvade bolaget fastigheten i sin ägo.

Faktor Gustav Adolf Enqvist (f. 1873), tidigare anställd vid Työväen Kirjapaino i Viborg utnämndes 1907 till ansvarig chef (senare teknisk direktör) för tryckeriet. Såsom faktor fungerade till sin död 1928 Johan Malmqvist (f. 1853), som under förra århundradet bland annat arbetat vid Zilliacus tryckeri. *Karjala* meddelade 1916 att den hade en söndagsupplaga på över 20 000 exemplar och därmed var tidningen den mest spridda landskapstidningen i hela landet.

Efter att ha varit indragen i ett halvt år kunde *Karjala* åter börja utkomma efter Viborgs befrielse i maj 1918. I juni utsågs fil.dr och stadsfullmäktigeledamoten Onni Johannes Brummer till ny styrelseordförande i bolaget. Brummer var också åren 1920–1944 huvudredaktör för tidningen *Karjala*. En annan långvarig styrelsemedlem som nu tillträdde var politieborgmästaren i Viborg Bertil Brunou, medlem av styrelsen ända till 1951, därav några år som dess ordförande. Aino Aleksander Björk (f. 1892), från och med 1936 Katila, utnämndes 1918 till ny disponent (senare verkställande direktör) för

Karjalan Kirjapaino Oy. Bankdirektör Onni E. Björninen valdes 1928 till Brunous efterträdare som styrelseordförande och han kvarstod på denna post till 1951.

En ny tryckeribyggnad i två våningar stod 1923 färdig och där installerades tidningens nya 32-sidiga tvåfärgsrotation av märket M.A.N. (Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg), vilken inköpts från Tyskland. I anslutning till tryckeriet grundades 1921 ett bokbinderi, som snart blev störst i staden. Karjalan Kirjapaino Oy förvärvade 1926 även klichéanstalten Itä-Suomen Kuva Oy, grundad 1913 av faktor G. A. Enqvist.

Tidningen *Karjala* var sedan 1919 organ för Nationella Samlingspartiet och dess upplaga översteg i slutet av tjugotalet redan 30 000 exemplar. Tryckeriet hade åttio anställda 1925, men om man medräknar alla enheter inom koncernen (tryckeri, tidningsredaktion, bokbinderi, klichéanstalt, dotterbolag med flera) var Karjalan Kirjapaino Oy det största enskilda industriföretaget i hela Viborg. Tidningstrycket utgjorde produktionens ryggrad och dess andel av produktionsvärdet var 1938 drygt 61 procent. Förutom *Karjala*, bolagets flaggskepp som utkom sju dagar i veckan, tryckte officinen även det fjärrkarelska organet *Vapaa-Karjala* 1923–1930 och dess fortsättning *Vapaa-Karjala ja Inkeri* 1931–1937 samt IKL-organet *Karjalan Suunta* 1934.

Karjalan Kirjapaino Oy lät 1928–1929 uppföra ett nytt modernt affärshus i sju våningar vid Karjalagatan enligt arkitekt Uno Ullbergs ritningar. Tryckeriet blev dock kvar i gårdsfastigheten. Endast tidningskontoret fanns i nybygget, vars övriga lokaliteter uthyrdes. Bland annat inrymdes i huset hotellet Knut Posse. Yrjö Valkonen utsågs 1928 till ny tryckerifaktor efter Johan Malmqvist. Valkonen efterträddes i sin tur av Emil A. Manninen (f. 1892), tidigare verksam bland annat som faktor vid Etelä-Savon Kirjapaino Oy i Nyslott.

På 1930-talet utökade bolaget sin maskinpark. Vid vinterkrigets utbrott förfogade tryckeriet över sammanlagt 22 olika maskiner (nio sättmaskiner, sex snällpressar, fyra digelpressar, en rotationspress och så vidare) förutom bokbinderiets och klichéanstaltens maskiner. Bolagets ledning bestod i slutet av trettioalet av samma personer som i början av årtiondet. Björninen var styrelseordförande, Katila verkställande direktör, Brummer huvudredaktör för *Karjala* och Enqvist teknisk direktör. Juhani Evert Juhanila, f.d. Johansson (f. 1893), utnämndes 1936 till ny faktor och tryckeriföreståndare efter Emil Man-

ninen, som överflyttade till Imatra. Juhani efterträddes i sin tur år 1939 av Armas V. Alho (f. 1889), tidigare bland annat chef för Oy Länsi-Suomis tryckeri i Raumo.

Karjalan Kirjapaino Oy var ett välskött och solvent bolag vars bakgrundskrafter stod Samlingspartiet nära. På 1920- och 1930-talet tvingades bolaget flera gånger ingripa ekonomiskt för att ”rädda” Samlingspartiet närstående organ. På tjugotalet förvärvade Karjalan Kirjapaino Oy aktiemajoriteten i Etelä-Savon Kirjapaino Oy i Nyslott (som återsålde 1934) och en del av Haminan Lehti Oy:s aktiestock. När sistnämnda bolag 1933 gick i konkurs övertog Karjalan Kirjapaino Oy detsamma och försålde det 1937 till Samlingspartiets förre partisekreterare A. A. Niskala.

Under senare hälften av 1930-talet var Karjalan Kirjapaino Oy ett av de största grafiska företagen i Finland. Företagets verksamhet var även vinstinbringande, den sammanlagda nettovinsten för åren 1935–1938 uppgick till cirka 3,5 miljoner mark. Bolagets ekonomiska ställning var likaså stabil, vid årsskiftet 1938–1939 uppgick de totala tillgångarna till 16,3 mmk. Bolagets hela personal uppgick 1939 till cirka 260 anställda, varav drygt ett hundra vid boktryckeriet.

Kirjapaino Oy Ilmarinen

Kirjapaino Oy Ilmarinen grundades 1913 av handlanden William Otsakorpi, magister Arvo Inkilä och handlanden Johan Lindgren (senare Linnamo) för tryckning av den ungfinska tidningen *Karjalan Lehti*, som börjat utkomma i Viborg samma år med Inkilä som huvudredaktör. Tryckeriet verkade i lokaliteter vid Pohjologatan 6, vilka uppförts inkom för ändamålet av handlande Gunnar Pettersson. Redan 1914 blev emellertid tidningen indragen vid första världskrigets utbrott och endast tredagarsupplagan kunde fortsätta. Sexdagarsupplagan började 1915 ånyo utges under namnet *Karjalan Aamulehti*, från 1919 som organ för Nationella framstegspartiet.

Tryckeriets moderna maskinpark anskaffades från Tyskland, förutom rotationspressen som inköptes begagnad i hemlandet. Verksamheten igångsattes och leddes av faktor Otto Savolainen. Kirjapaino Oy Ilmarinen råkade 1915 i ekonomiskt trångmål, likviditeten sviktade och bolaget överläts i juli samma år med tillgångar och skulder åt magister Arvo Inkilä, som fortsatte verksamheten under firmanamnet Kirjapaino Ilmarinen.

Som tryckeriföreståndare anställdes 1915 faktor Hannes Koivunen, som kvarstannade i denna syssla ända till sin död 1929. Förutom tryckeri bestod officinen även av en kassaboks- och kartongfabrik, inhytt vid Petersgatan 15. Inkilä förvärvade 1918 Karjalan Kirjansitomo benämnda bokbinderi av dess ägare, direktör Oskar Vainio.

Kirjapaino Ilmarinen hade 1921 det högsta produktionsvärdet bland tryckerierna i Viborg, 1,44 miljoner mark, mot 1,08 mmk för Karjalan Kirjapaino och 1,05 mmk för Viipurin Työväen Kirjapaino. Två år senare hade tryckeriet 103 anställda. Tryckeriet flyttade 1924 in i nya lokaler vid Karjalagatan 5. I mitten av tjugotalet var tryckeriet näst största boktryckeri i Viborg efter Karjalan Kirjapaino. *Karjalan Aamulehti*, vars utgivning övergått i andra händer, nedlades 1924 och Kirjapaino Ilmarinen försålde sin därmed obehövliga rotationspress. Då tryckeriets tidningsavdelning upphörde, specialiserade företaget sig i stället på reklamtryck. Antalet anställda hade dock redan 1925 minskat till 57 personer.

Åren 1932–1933 trycktes det karelska lokalorganet *Itäranta* (organ för Björkö, Johannes, Kuolemanjärvi och Nykyrka) på officinen, som då hade ungefär trettio anställda. Magister Arvo Inkilä var ensam ägare till tryckeriet ända till 1934. Då övergick tryckeriet till ett nybildat konsortium, som tog i bruk det gamla firmanamnet Kirjapaino Oy Ilmarinen. Firmanamnet godkändes emellertid först efter många turer i Högsta förvaltningsdomstolen, då det i huvudstaden fanns två bolag med likartade namn, varav det ena inom den grafiska industrin. Till ny verkställande direktör anställdes faktor Aaro Rissanen, vilken sedan Koivunens död 1929 ansvarat för tryckeriet.

Viipurin Työväen Kirjapaino (Osuuskunta Kansan Työ)

Viipurin Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino-osuuskunta r.l:s egendom belades efter krigsslutet 1918 med kvarstad, som även inkluderade andelslagets egen fastighet vid Pellervogatan 9. Tryckeriet var emellertid inrymt i lokaler vid Brahegatan 17. Tidningen *Työ*, som utkommit sedan 1905, upphörde i slutet av april 1918. Andelslaget kunde sålunda inte sköta sina affärer, då en stor del av dess styrelsemedlemmar antingen fängslats, arkebuserats eller flytt till Ryssland. Tryckeriets faktor och bokhandels föreståndare hade också avvikit från orten. På försommaren 1918 tvingades andelslaget inlämna sin konkursansökan.

Tryckeriet, som grundats 1906, stod dock inte oanvänt. Det höger-socialistiska, icke-revolutionära organet *Itä-Suomen Työmies* trycktes på officinen. Tidningen utgavs av Itä-Suomen Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy, med Adam Kuhanen som direktör och styrelseordförande. Redan i augusti sökte andelslagets förvaltning få konkursen upphävd, men detta misslyckades dock. Genom förhandlingar sökte man förena andelslaget och aktiebolaget och man tillsatte även en interimistisk styrelse. Itä-Suomen Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino Oy drog sig dock ur samarbetet och inköpte av konkursboet andelslagets forna bokhandel. Bolagets tidning *Itä-Suomen Työmies* upphörde emellertid att utkomma vid årsskiftet 1918–1919.

I slutet av år 1918 upphävdes kvarstaden på andelslagets egendom varefter ett nytt förlagsaktiebolag, Kustannus Oy Kansan Työ, grundades för utgivningen av tidningen *Kansan Työ*, som började utkomma vid 1919 års ingång som organ för det socialdemokratiska partiet. Bolaget inregistrerades emellertid aldrig i handelsregistret, emedan andelslagets förvaltning i mars 1919 lyckades få konkursen upphävd. Utgivningsrätten till *Kansan Työ* förblev sålunda i Viipurin Työväen Sanomalehti- ja Kirjapaino-osuuskunta r.l:s händer. Andelslaget erhöll 1919 en ny disponent i O. A. Paappanen (f. 1884), tidigare ekonom och ansvarig redaktör för tidningen *Kansan Ääni* i Villmanstrand. På den socialdemokratiska partistyrelsens förslag valdes Eenok Pusa 1919 till förvaltningens nya ordförande.

Andelslaget återbetalade sina skulder med hjälp av ett lån som det socialdemokratiska partiets partistyreelse utverkat. I juni 1919 utsågs faktor Oskar Vilhelm Hellman (f. 1889) till ansvarig tryckerichef för Viipurin Työväen Kirjapaino, under vilket namn officinen allmänt gick. Under linjestriderna 1920–1921 mellan socialdemokrater och kommunister förblev andelslaget och *Kansan Työ* i socialdemokraternas händer och den kommunistiska minoritetens angrepp tillbakaslogs på vårstämman 1920.

Andelslagets förvaltning företog därefter personbyten inom *Kansan Työs* redaktion. Sålunda kallades J. F. Aalto från Vasa till tidningens redaktör. Aalto blev senare huvudredaktör för partiets ledande organ *Suomen Sosialidemokraatti* (1922–1923) och han var partiets riksdagsman 1924–1930. *Kansan Työ* undgick emellertid inte statsmaktens indragningar under det turbulenta 1920-talet. I september–oktober 1921 var tidningen indragen och i stället utkom *Uusi Kansan Työ* samt *Karjalan*

Kansan Työ. Kommunisterna utgav i oktober samma år tidningen *Työ*, som trycktes på Viipurin Työväen Kirjapaino. Då *Kansan Työ* ånyo började utkomma i november upphörde det kommunistiska organet.

Tryckeriets maskinpark var 1919 förhållandevis modern. *Kansan Työ* trycktes med en flattrypspress av märket Heureka, förvärvad 1912. För civiltrycket fanns en äldre tysk snällpress köpt begagnad 1906 av Työväen Sanomalehti Oy i Helsingfors. Man hade även en ratsättmaskin av märket Linotype. Under 1920-talet företogs inga nämnvärda maskininvesteringar, förutom en ny sättningsmaskin, som inköptes 1928.

Viipurin Työväen Kirjapaino var under mellankrigstiden ett av de mest blomstrande "arbetartryckerierna" i Finland och var bland de tre–fyra största officinerna i Viborg. År 1920 låg tryckeriet på en andra plats i staden vad bruttoproduktionen (värde knappt en miljon mark) beträffar, distanserat endast av Kirjapaino Ilmarinen, och i slutet av trettioåret var officinen tredje störst efter Karjalan Kirjapaino Oy och Viborgs Bok- och Stentryckeri Ab, vilken varit Viborgstryckeriernas inbördes rangordning under nästan hela årtiondet. Tryckeriets viktigaste produkt var givetvis tidningen *Kansan Työ*. Civiltryckets andel uppgick 1920 till cirka 25 procent av produktionen och 1938 hade dess andel stigit till 1/3 av totalproduktionen på drygt 1,35 miljoner mark.

I slutet av 1920-talet avled andelslagets disponent Paappanen (1927) och tryckerichefen Hellman (1929). De efterträddes av bokhandelsförestandaren Johannes Vuoristo respektive faktor Lauri A. Mäki (f. 1904). Albin Hänninen efterträdde 1923 Eenok Pusa som förvaltningens ordförande och kvarstod på denna post ända till vinterkriget. Frans Värtelä utnämndes 1937 till disponent och ekonom för bolaget. Tryckeriets maskinpark förnyades i mitten av 1930-talet då högkonjunkturen åter satt in efter den ekonomiska depressionen. Bolaget anskaffade 1935 en rotationspress och två år senare en ny Linotype-sättningsmaskin med sex magasin. Faktor J. N. Telén blev ny tryckeriföreståndare efter Mäki, som flyttade till huvudstaden. Andelslagets långa och otympliga namn ändrades 1937 till Osuuskunta Kansan Työ r.l.

Karjalan Maakunta Oy (Maalaisten Lehti Oy)

Tidningen *Maakansa* grundades 1908 i Viborg som organ för Agrarförbundet. Den utgavs från och med 1909 av bolaget Oy Maakansa och trycktes i början på Viipurin Uusi Kirjapaino, det vill säga tidningen

Wiipuris officin. Redan 1912 gick emellertid förlagsbolaget Oy Maakansa i konkurs och tidningens utgivning övertogs av en understödsförening med dess huvudredaktör Antti Juutilainen som primus motor. Tryckningen av *Maakansa* hade redan 1911 överflyttats till Östra Finlands tryckeri. *Maakansa* erhöll 1914 ett nytt utgivarbolag, Maalaisten Lehti Oy, som också inredde ett eget tryckeri för tidningens behov.

Under sitt första år hade tryckeriet, som var inhytt i en fastighet vid Repolagatan 1, tretton anställda. Maalaisten Lehti Oy:s första verkställande direktör var E. S. Nuutinen, som 1919 efterträddes av tidningens huvudredaktör Jaakko Vainio. Samma år tillträdde faktor Juho Laakkonen (f. 1894) som ansvarig för tryckeriet. Bolaget inrättade även ett eget bokbinderi.

Maalaisten Lehti Oy:s tryckeri upplevde sin storhetstid på 1920-talet. Officinen hade under detta årtionde drygt tjugo anställda. Förutom sexdagarstidningen *Maakansa* trycktes också ungdomsorganet *Nuorten Päivä* (1918–1919) samt lokalbladen *Jaakkiman Lehti* (1923–1924) och *Kannaksen Sanomat* (1927) på officinen. För tryckningen av *Maakansa* anskaffades 1922 en rotationspress. Tryckeriets produktionsvärde på nästan två miljoner mark var år 1929 tredje störst bland tryckerierna i hela Viborgs län.

Depressionsåren i början av 1930-talet blev dock svåra och snart stod det skuldtyngda bolaget på konkursens brant. I juni 1931 beslutade Maalaisten Lehti Oy att överlåta alla sina tillgångar och skulder åt ett nytt bolag, Karjalan Maakunta Oy, vars konstituerande möte hållits den 18 juni. Detta gjordes för att säkerställa utgivningen av *Maakansa*, agrarförbundets organ i Viborg. Till ordförande i det nya bolagets styrelse valdes Väinö Huuhtanen. Ekonom Otto Johannes Linderoos, senare Liespuu (f. 1899), blev direktör för bolaget, medan Juho Laakkonen fortsatte som tryckerichef under hela trettioalet.

Karjalan Maakunta Oy:s tryckeri kom så småningom på fötter, även om bruttoproduktionen 1934 sjönk kraftigt till 735 000 mark. Civiltryckets andel av produktionen var obetydlig under hela 1930-talet och utgjorde 1938 endast 1/10 av totalproduktionens värde. Antalet anställda vid tryckeriet, som i mitten av trettioalet flyttade in i nya lokaliteter vid Brahegatan 9, höll sig under hela årtiondet mellan 20 och 25. Som bolagets styrelseordförande efter Väinö Huuhtanen verkade först Elias Tukia, som i slutet av 1930-talet efterträddes av riksdagsman Juho Niukkanen (f. 1888), försvarsminister 1937–1940. Otto

Liespuu fungerade som Karjalan Maakunta Oy:s verkställande direktör ända till 1961, förutom åren 1946–1951.

Kauppakirjapaino Oy

I september 1923 startade faktor Otto Savolainen (f. 1865) och typografen August Honkanen (f. 1886) ett nytt boktryckeri i Viborg under namnet Kauppakirjapaino Savolainen & Honkanen. Bägge var erfarna yrkesmän i den grafiska branschen och hade tidigare varit anställda vid flere tryckerier i staden. Honkanen var 1913–1923 anställd som övertryckare vid Kirjapaino Ilmarinen och Savolainen hade senast varit faktor vid Östra Finlands tryckeri. Tryckeriet hade formen av ett öppet bolag med bägge grundarna som bolagsmän. Honkanen blev verkställande direktör för det nya tryckeribolaget, som specialiserade sig på bok- och affärstryck. Man inrättade också ett helt modernt bokbinderi och en pappershandel. Tryckeriet, som var beläget vid Magnusgatan 11, hade 1923 endast fem anställda, men tio år senare hade antalet redan stigit till 45. Otto Savolainen avled redan 1929, varefter Honkanen inlöste även hans andel i bolaget och ensam övertog ansvaret för tryckerirörelsen.

Maskinparken utvecklades och kompletterades på trettioalet med moderna maskiner och man satsade speciellt på kvalitetstryck. I början av decenniet ombildades bolaget till ett aktiebolag under namnet Kauppakirjapaino Oy, där Honkanen innehade aktiemajoriteten. Han fungerade även som bolagets styrelseordförande och verkställande direktör. Faktor Aaro Henrik Valtonen (f. 1892), som 1923 följt med Savolainen från Östra Finlands tryckeri, utsågs till teknisk direktör i bolaget, medan tryckeriet åren 1929–1937 leddes av faktor Toivo Valkama. Fritt från politiska intressen var Kauppakirjapaino Oy såsom en ”neutral” officin flitigt frekventerad av firmor och affärer i Viborg med omnejd.

Karjalan Painotyö Oy

IKL-organet *Karjalan Suunta*, som grundats hösten 1933, saknade till en början ett eget tryckeri. Tidningen som utgavs av Kansan Sana Oy trycktes det första halvåret 1934 på Karjalan Kirjapaino Oy, sedan 1934–1935 på N. A. Zilliacus tryckeri och 1936–1937 på Viborgs Bok- och Stentryckeri Ab. I augusti 1936 bildades ett nytt bolag, Karjalan Suunta Oy, som övertog utgivningen av tidningen.

Ett separat tryckeribolag, Karjalan Painotyö Oy, grundades 1937 för tryckningen av *Karjalan Suunta*. Det inhystes i samma lokaliteter som tidningsbolaget vid Nyportsgatan 7, i Viborgs Bok- och Stentryckeri Ab:s förra fastighet. I samband med tryckeriet inrättades också ett mindre bokbinderi. Eino Heilimo valdes till ordförande i båda bolagens styrelser, medan Johan Martikainen (f. 1889) blev verkställande direktör för Karjalan Painotyö Oy och likaså ekonom för Karjalan Suunta Oy. Därtill fungerade han som *Karjalan Suuntas* huvudredaktör 1938–1939.

Karjalan Painotyö Oy hade 1938 tio anställda och ett bruttoproduktionsvärde på drygt 400 000 mark. Förutom *Karjalan Suunta* och *Pohjois-Karjalan Suunta* (1936) trycktes även lokaltidningen *Kunnallis-uutiset* (Vederlax, Säkkijärvi, Miehikkälä) 1938–1939 på officinen. Tryckeriet som förestods av faktor O. Hurme och var utrustat med en modern maskinpark, utförde även civilarbete och kunde på så sätt kompensera tidningsutgivningens förluster. Vinterkrigets utbrott innebar dock slutet för såväl tidning som tryckeri.

Övriga tryckerier i Viborg 1918–1939

Förutom ovannämnda tryckerier fanns det i Viborg under mellankrigstiden flera så kallade accidenstryckerier. De största var Viipurin Kirjatyö Oy, Kirjapaino Liiketyö och Tilapäistöiden Kirjapaino. Viipurin Kirjatyö Oy grundades 1928 av Oskari Vainio (f. 1871) och Antti Kanerva. Tryckeriet, som under hela sin existens (1928–1939) förestods av faktor Aleksanteri Porkka (f. 1892), var beläget i det så kallade zweybergska affärshuset vid Svartbrödragatan 18.

Accidenstryckeriet Kirjapaino Liiketyö, som låg i förstaden Kelkkala, startades våren 1935 av typografen Toivo Aksel Vuori (f. 1906). Efter vinterkriget flyttade Vuori till Lahtis där han senare fortsatte tryckerirörelsen. Paul Minkovitz (f. 1870) grundade 1905 accidenstryckeriet Tilapäistöiden Kirjapaino. Tryckeriet, som låg vid Torkelsgatan 24, övertogs efter Minkovitz död 1928 av Vasilij (Ville) Tjurin (f. 1898), som senare gick under namnet Tovi.

Ytterligare fanns det i anslutning till Paperinjalostus Oy (f.d. Viipurin Kirjekuori- ja Paperinjalostustehdas Oy) vid Mariegatan 6 ett tryckeri, grundat 1923 av Adam Kuhanen och P. Miettinen, vilka tidigare varit innehavare till Viborgs Bok- och Stentryckeri. Paperinjalostus Oy:s tryckeri ska ej förväxlas med Viipurin Kirjekuori- ja Kotelotehdas, ägt av M. Kaplan, vilket låg vid Otavagatan 10.

Antalet grafiska anstalter i Viborg uppgick 1939 till fjorton, varav tolv var tryckerier. Under vinterkriget upphörde så småningom tryckeriverksamheten i den förstörda staden. Till exempel Karjalan Kirjapaino Oy utgav tidningen Karjala ända till det svåra bombardemanget den 18 februari 1940, då dess affärshus totalförstördes. Efter Viborgs återövring under fortsättningskriget återvände endast två större officiner till staden, nämligen Viipurin Työväen Kirjapaino och Karjalan Maakunta Oy.⁵

De största tryckerierna i Viborgs län 1938:

	Anställda	Produktion
Viborgs Bok- och Stentryckeri	124	4,11 mmk (år 1937)
Karjalan Kirjapaino Oy	104	5,53
Ok Kansan Työ	47	1,35
Karjalan Maakunta Oy	23	0,99
Sortavalan Kirjapaino Oy	22	1,31
Kansan Voima Oy	18	0,48
Kaakkois-Karjalan Kp Oy	26	0,48

Källa: Finlands Officiella Statistik, Industristatistiken 1938, Viborgs län.

5. För de karelska tryckeriernas öden under och efter kriget har jag tidigare redogjort i en uppsats i *Historisk Tidskrift för Finland* 89 (2004:1), s. 45–53.